

Проблеми судової практики звільнення від покарання за тяжкою хворобою

Олексій ГОРОХ,
доцент кафедри
галузевих правових наук
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»,
кандидат юридичних наук, доцент

Кримінальний закон розрізняє дві категорії осіб, які можуть бути звільнені від покарання або від подальшого його відбування* за тяжкою хворобою (ч. 2 ст. 84 КК України): осіб, які після вчинення злочину, але до постановлення вироку захворіли на тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання, та осіб, які під час відбування покарання захворіли на тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання.

* У подальшому, якщо спеціально не застережено, використовуватиметься термінологічний зворот «звільнення від покарання»

Попри дослідження у вітчизняній кримінально-правовій доктрині проблем звільнення від покарання за тяжкою хворобою такими вченими, як В.М. Бурдін, С.Я. Бурда, Є.О. Письменський, М.В. Романов, чимало прикладних проблем застосування ч. 2 ст. 84 Кримінального кодексу (далі – КК) України і досі залишаються не вирішеними.

Таким чином, *метою* цієї статті є продовження висвітлення проблем судової практики звільнення від покарання за тяжкою хворобою.

Стадії судового провадження, на яких вирішується питання про звільнення від покарання за хворобою. Звільнення від покарання за хворобою осіб, які після вчинення злочину, але до постановлення вироку захворіли на тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання, вирішується судом, який ухвалює вирок, на стадії ухвалення вироку (пункт 2 ч. 3 та абз. 3 ч. 4 ст. 374 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України). У свою чергу, звільнення від покарання осіб, які під час відбування покарання захворіли на тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання, здійснюється судом, у межах територіальної юрисдикції якого засуджений відбуває покарання, на стадії виконання вироку суду (пункт 6 ч. 1 ст. 537, ч. 2 ст. 539 КПК України). Таким чином, питання про звільнення від покарання за хворобою зазначених категорій осіб вирішується на різних процесуальних стадіях судового провадження.

Вивчення нами судової практики показало, що нерідко суди ухвалюють рішення про відмову у звільненні від покарання за хворобою з тих підстав, що це питання згідно з пунктом 6 ч. 1 ст. 537, ч. 2 ст. 539 КПК України має вирішуватися місцевим судом, виключно в межах територіальної юрисдикції якого засуджений відбуває покарання [1].

Вважаємо, це є неправильним застосуванням закону України про кримінальну відповідальність. Відповідно до пункту 2 ч. 3 та абз. 3 ч. 4 ст. 374 КПК України, у мотивувальній та резолютивній частинах вироку зазначаються мотиви звільнення від відбування покарання. У зв'язку з цим слід визнати правильною, на нашу думку, практику тих судів, які вирішують питання про звільнення від покарання за хворобою осіб, які після вчинення злочину, але до постановлення вироку захворіли на тяжку хворобу, на стадії ухвалення обвинувального вироку [2]. Така судова практика відповідає положенням Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ст. 3), принципу гуманізму кримінального права та робить можливим надання медичної допомоги особам своєчасно.

Критерії звільнення від покарання осіб, які захворіли на тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання. Звільнення від покарання осіб, які після вчинення злочину або постановлення вироку захворіли на тяжку хворобу, допускається за наявності двох критеріїв: медичного та юридичного.

Медичний критерій звільнення від покарання за хворобою. Медичний критерій має засвідчувати наявність у особи тяжкого захворювання. Відповідно до Переліку захворювань, які є підставою для подання до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання (Додаток 12 до Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі, затвердженого наказом Міністерства юстиції та Міністерства охорони здоров'я України, від 15 серпня 2014 р. № 1348/5/572) (далі – Перелік захворювань) [3], такими тяжкими хворобами (певних форм, стадій або видів) є: туберкульоз (розд. 1); інфекція вірусу імунодефіциту людини (ВІЛ/СНІД) (розд. 2); лепра (розд. 3); новоутворення (розд. 4); хвороби ендокринної системи (розд. 5); хвороби нервової системи та органів чуття (розд. 7); хвороби органів кровообігу (розд. 8); хвороби органів дихання (розд. 9); хвороби органів травлення (розд. 10); хвороби нирок (розд. 11); хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини (розд. 12); хвороби обміну (розд. 13); анатомічні дефекти внаслідок захворювання чи травми (розд. 14); променева хвороба (розд. 15).

Якщо наявне в особи захворювання (навіть тяжке) не входить до Переліку захворювань, суди відмовляють у задоволенні подань про звільнення особи від покарання у зв'язку з тяжкою хворобою [4].

З урахуванням положень ст. 370 КПК України в рішенні (вироку чи ухвалі) суд має зазначити, на яке

саме захворювання страждає особа, що стало підставою для звільнення засудженого від покарання. У судовій практиці можна зустріти невмотивовані, на нашу думку, судові рішення, в яких суди не зазначають конкретного тяжкого захворювання, що стало медичною підставою для задоволення такого подання [5]. Так само невмотивованими видаються нам рішення тих судів, із змісту яких не зрозуміло, яким саме пунктом Переліку захворювань передбачене тяжке захворювання, на яке страждає особа [6]. Отже, в рішенні суду про звільнення від покарання у зв'язку з тяжкою хворобою суди мають зазначати не лише конкретне тяжке захворювання особи, а й конкретний пункт Переліку захворювань, що передбачає таке захворювання.

Якщо суд вирішує питання про звільнення від покарання за тяжкою хворобою до постановлення вироку, то в обґрунтування наявності в обвинуваченого тяжкого захворювання суди посилаються на різні медичні документи: медичну довідку лікувального закладу, довідку лікарсько-консультативної комісії медичного закладу, висновки лікарів, висновки судово-медичної експертизи. Однак, згідно зі змістом постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про звільнення від відбування покарання засуджених, які захворіли на тяжку хворобу» від 28 вересня 1973 р. № 8 (далі – ППВСУ від 28 вересня 1973 р. № 8) та Порядку організації надання

медичної допомоги засудженим до позбавлення волі, наявність у обвинуваченого тяжкого захворювання має бути підтверджена висновком лікарської комісії після обов'язкового лікування і ретельного обстеження хворого в стаціонарних умовах закладів охорони здоров'я з урахуванням результатів його медичного обстеження, проведеного лікування та заключного діагнозу.

Підтримуючи вищезазначене, правильною ми вважаємо практику тих судів, які визнають доказом підтвердження наявності у обвинуваченого тяжкого захворювання саме висновок лікарської комісії (зокрема, висновок комісійної судово-медичної експертизи або висновок лікарсько-консультативної комісії медичного закладу) [7]. Очевидно, що «довідки» окремих лікарів або лікарських закладів не можуть вважатися достатніми письмовими доказами для підтвердження діагнозу хворого обвинуваченого.

Якщо суд вирішує це питання після постановлення вироку, то наявність у засудженого тяжкого захворювання має бути підтверджена висновком лікарської комісії територіальних органів ДПтС України після обов'язкового лікування і ретельного обстеження хворого в стаціонарних умовах лікарняних закладів або закладів охорони здоров'я з урахуванням результатів його медичного обстеження, проведеного лікування та заключного діагнозу (пункти 1–3, 5 розділу VI Порядку організації надання медичної допомоги засу-

дженим до позбавлення волі). Схоже за змістом положення міститься і в пункті 2-1 ППВСУ від 28 вересня 1973 р. № 8.

У випадку, якщо в матеріалах справи відсутнє підтвердження проходження засудженим медичного обстеження спеціальною лікарською комісією і відсутній комісійний висновок лікарів щодо наявності у нього хвороби та її тяжкості, суди мають відмовити у задоволенні подання про звільнення засудженого від покарання у зв'язку з тяжкою хворобою [8].

При виникненні сумнівів щодо правильності висновку лікарської комісії суд має право призначити судово-медичну експертизу (абз. 2 пункту 3 ППВСУ від 28 вересня 1973 р. № 8). Вивчення нами судової практики свідчить, що підставою для виникнення у суду сумнівів стосовно правильності висновку лікарської комісії може стати, наприклад, невідповідність захворювання особи фаховій спеціалізації членів комісії, їх кількісний та якісний склад, стаж їхньої роботи, допущені порушення під час оформлення самого висновку [9].

Факт захворювання засудженого на тяжку хворобу сам по собі не тягне обов'язкового звільнення від відбуття покарання. Звільнення від відбуття покарання через хворобу може бути застосоване судом до тих засуджених, подальше утримання яких у місцях позбавлення волі загрожує їх життю або може призвести до серйозного погіршення здоров'я чи інших тяжких на-

слідків (пункт 2 ППВСУ від 28 вересня 1973 р. № 8).

Узагальнення нами судової практики показало: якщо суди доходять висновку про те, що наявне в обвинуваченого (засудженого) захворювання, що входить до Переліку захворювань, не перешкоджає йому відбувати покарання, вони відмовляють у звільненні від покарання за хворобою. Підставою для такого висновку суду може бути покращення стану хворого на час розгляду справи у суді, наявність в установі виконання покарання можливості забезпечення належного медичного лікування хворого тощо [10].

Для об'єктивного та всебічного з'ясування питання про те, чи перешкоджає особі його хвороба відбувати покарання, суд за клопотанням учасника судового провадження або за власної ініціативи може заслухати думку представника лікарської комісії або установи лікарняного закладу чи закладу охорони здоров'я. Судовій практиці відомі випадки, коли з метою гуманного ставлення до людини суд відмовляв у задоволенні подання представника установи виконання покарання про звільнення засудженого від покарання за хворобою з тих причин, що представник лікарської комісії не зміг пояснити, в який саме медичний заклад буде направлено тяжко хворого засудженого після його звільнення з місць позбавлення волі [11].

Нерідко суди безпідставно ставлять під сумнів тяжкий стан хворого, вважаючи, що перебіг його

хвороби не перешкоджає подальшому відбуванню ним покарання. При цьому свій висновок суди не обґрунтовують і не мотивують належним чином. Це, у свою чергу, є підставою для скасування судового рішення у зв'язку з його необґрунтованістю та невмотивованістю судом апеляційної інстанції [12]. Наприклад, ухвалою Березанського районного суду Київської області від 17 червня 2015 р. відмовлено в задоволенні заяви О. про звільнення його від відбування покарання за тяжкою хворобою. Своє рішення суд першої інстанції мотивував, зокрема, тим, що О. хворіє на хворобу, яка не перешкоджає подальшому відбуванню покарання. Скасовуючи цю ухвалу суду та звільняючи О. від відбування покарання за хворобою, Апеляційний суд Київської області в ухвалі від 3 вересня 2015 р. зазначив, що, відмовляючи у звільненні від покарання за хворобою засудженого О., суд першої інстанції не взяв до уваги висновок спеціалізованої лікарської комісії про медичний огляд засудженого від 9 квітня 2014 р., згідно з яким стан здоров'я хворого О. та перебіг його хвороби перешкоджають подальшому відбуванню ним покарання у зв'язку з вірогідністю летального наслідку [13]. Таким чином, вирішуючи питання про звільнення від відбування покарання за хворобою, суди мають забезпечити індивідуальний підхід до кожного засудженого (пункт 1 ППВСУ від 28 вересня 1973 р. № 8).

У разі погіршення стану здоров'я засудженого після відмови судом

у його звільненні від подальшого відбуття покарання через хворобу повторно таке подання може бути надіслано до суду на підставі відповідного висновку комісії незалежно від часу винесення судом рішення про відмову (пункт 7-1 ППВСУ від 28 вересня 1973 р. № 8).

Час виникнення тяжкої хвороби у контексті права на звільнення від покарання. За змістом кримінального закону особу може бути звільнено від покарання або від подальшого його відбування у разі, якщо вона захворіла на тяжку хворобу *після* вчинення злочину або постановлення вироку (ч. 2 ст. 84 КК України).

Вивчення нами судової практики показало, що суди неоднаково вирішують питання про можливість звільнення від покарання осіб, які захворіли на тяжку хворобу до вчинення злочину. Так, деякі суди, буквально тлумачачи кримінальний закон, ухвалюють рішення про відмову у звільненні від покарання такої категорії осіб, оскільки вони захворіли на тяжку хворобу до вчинення злочину [14]. Інші суди при вирішенні цього питання враховують те, наскільки погіршився стан здоров'я хворого на час вирішення судом питання про звільнення від покарання або від подальшого його відбування [15].

Вважаємо, що при вирішенні аналізованого питання суди можуть застосовувати за аналогією абз. 2 пункту 2 ППВСУ від 28 вересня 1973 р. № 8. У цьому контексті Пленум Верховного Суду України, зокрема, зазначив: звільнення від

відбуття покарання через хворобу може бути застосоване судом до тих засуджених, які захворіли до засудження, але під час відбуття покарання їхня хвороба внаслідок прогресування набула характеру, зазначеного в Переліку захворювань. Отже, виходить, що суди мають право звільняти від покарання осіб, які захворіли на тяжку хворобу до вчинення злочину, однак під час досудового розслідування або судового розгляду їхня хвороба внаслідок прогресування набула характеру, зазначеного в Переліку захворювань.

Юридичний критерій звільнення від покарання за хворобою. Юридичний критерій звільнення від покарання за хворобою зобов'язує суд крім врахування характеру захворювання обвинуваченого (засудженого) зважати на тяжкість вчиненого злочину, особу винуватого та інші обставини справи (ч. 2 ст. 84 КК України).

Врахування *тяжкості вчиненого злочину* передбачає визначення судом категорії вчиненого злочину (ст. 12 КК України), а також індивідуального ступеня тяжкості вчиненого злочину, який зумовлений його конкретними об'єктивними (об'єктом злочину, характером діяння, тяжкістю наслідків тощо) та суб'єктивними (зокрема, формою й видом вини, мотивом, метою вчинення злочину) ознаками.

Беручи до уваги особу обвинуваченого (засудженого), суд має врахувати наявність непогашеної чи незнятої судимості, ступінь вправлення засудженого, наявність

у нього стягнень та заохочень, його соціальні зв'язки (сімейний стан, наявність на утриманні неповнолітніх або непрацездатних членів сім'ї), ставлення особи до праці, навчання, лікування, його поведінку на роботі, в побуті, у місцях виконання чи відбування покарання тощо.

До інших обставин справи, що має врахувати суд, належать вид та міра покарання, строк відбутого покарання, повнота відшкодування збитків, можливість надання лікування в умовах відбування покарання (абз. 1 пункту 3 ППВСУ від 28 вересня 1973 р. № 8).

Наведені обставини мають бути враховані судами у своїй сукупності.

Вивчення судової практики показало, що обставини, які характеризують проаналізований нами юридичний критерій, впливають на рішення суду про можливість звільнення від покарання у тих випадках, якщо хвороба, на яку страждає особа, не загрожує її життю.

Нерідко суди відмовляють у звільненні від відбування покарання за хворобою з таких підстав: засуджений на шлях виправлення не став, характеризується негативно, має дисциплінарні стягнення [16]; засуджений, перебуваючи на лікуванні після неоднократного його звільнення від покарання за хворобою, знов вчинив злочин, а тому його звільнення від покарання є недоцільним [17]; засуджений відбув незначний термін покарання, і у справі відсутні переконливі дані про бажання та можливість засу-

дженого продовжити ефективно лікування та безповоротно відмовитися від продовження злочинної діяльності [18]; до відбування покарання засуджений ніде не працював, а тому при звільненні від покарання за хворобою самостійно не в стані забезпечити собі належний рівень лікування, може продовжувати вчиняти злочини [19]; до відбування покарання засуджений не вживав заходів лікування (незважаючи на наявність тяжкого захворювання), що викликає сумнів у тому, що засуджений буде лікуватися після його звільнення від відбування покарання [20].

Водночас у справах, де хвороба, на яку страждає обвинувачений (засуджений), за своїм характером загрожує життю останнього, здебільшого медичний, а не юридичний критерій звільнення від покарання відіграє вирішальну роль.

Наприклад, ухвалою Голопристанського районного суду Херсонської області від 26 березня 2015 р. Б., засудженого за пунктом 6 ч. 2 ст. 115, ч. 4 ст. 187 КК України із застосуванням ч. 4 ст. 70 КК України до 13 років позбавлення волі було звільнено від подальшого відбування покарання за хворобою. Не погоджуючись із таким рішенням суду першої інстанції, прокурор подав апеляційну скаргу, яку обґрунтував таким чином: Б. відбуває покарання за вчинення особливо тяжкого злочину, неодноразово судимий за тяжкі злочини і за злочини середньої тяжкості, до кінця строку відбування покарання залишилось більше 8 років із призначених судом

13 років; за час відбування покарання засуджений допускав порушення вимог режиму утримання, має два стягнення, одне з яких накладено 18 квітня 2014 р., тобто у той час, коли засуджений хворів на тяжку хворобу, характеризується посередньо, не працевлаштований, за час відбування покарання на шлях виправлення не став. Однак, залишаючи апеляційну скаргу прокурора без задоволення, а ухвалу Голопристанського районного суду Херсонської області від 26 березня 2015 р. щодо засудженого Б. без змін, Апеляційний суд Херсонської області в ухвалі від 18 травня 2015 р. зазначив: подальше утримання Б. у місця позбавлення волі загрожувало його життю [21].

Проаналізувавши всі обставини справи у своїй сукупності, суд може прийняти рішення або про *звільнення від покарання*, або про *звільнення від відбування покарання за хворобу*.

Очевидно, рішення про *звільнення від покарання* за хворобу суд може прийняти у тих випадках, якщо призначене особі покарання не є довгостроковим або якщо засуджений вже відбув значну частину покарання, а довготривалий курс лікування, що належить пройти обвинуваченому (засудженому), з очевидністю перекриває невідбуту частину покарання у зв'язку з тяжкістю захворювання або його невиліковністю. Наприклад, Личаківський районний суд м. Львова, ухвалюючи вирок від 23 січня 2014 р. про звільнення Ю. від пока-

рання у вигляді 1 місяця арешту за хворобою, обґрунтував своє рішення тим, що Ю. вчинив злочин невеликої тяжкості, призначене йому покарання не є довгостроковим, а захворювання винуватого потребує довготривалого інтенсивного лікування, яке неможливо провести в установі відбування покарання, що може викликати загрозу його життю [22].

У тому ж випадку, якщо в суду є підстави вважати, що з часом особа можевилікуватися, суд з урахуванням положень ч. 4 ст. 84 КК України має прийняти рішення про *звільнення від відбування покарання за хворобу* (йдеться, так би мовити, про відстрочення відбування покарання). Доречно зазначити, що нерідко суди прямо зазначають у рішенні, що особа звільняється від відбування покарання до одужання [23].

У зв'язку з цим звільнення від покарання за хворобу має умовний характер. У разі одужання осіб, зазначених у ч.ч. 1 та 2 ст. 84 КК України, вони мають бути направлені для відбування покарання, якщо не закінчилися строки давності, передбачені у ст.ст. 49 або 80 цього Кодексу, або відсутні інші підстави для звільнення від покарання (зокрема, передбачені ч.ч. 2, 4 ст. 74, ст.ст. 81, 83, 86, 87 цього Кодексу).

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна констатувати, що проблемами звільнення від покарання за тяжкою хворобою є доволі актуальними і потребують свого подальшого вивчення та вирішення.

1. Архів Апеляційного суду Запорізької області. Справа № 328/4205/14-к; архів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ. Справа № 5-5333ск14.
2. Архів Апеляційного суду Івано-Франківської області. Справа № 1/0906/47/2011; Архів Верховного Суду України. Справа № 5 -1657к07.
3. Офіційний вісник України. – 5 вересня 2014 р. – № 69. – С. 277. – Ст. 1949. – Код акта 73718/2014.
4. Архів Апеляційного суду Сумської області. Справа № 1806/11380/12; архів Апеляційного суду Житомирської області. Справа № 274/450/15-к.
5. Архів Вінницького міського суду Вінницької області. Справа № 127/5736/14-к.
6. Архів Ленінського районного суду м. Полтави. Справа № 1-48/08; архів Автозаводського районного суду м. Кременчука. Справа № 1-17/2010.
7. Архів Апеляційного суду Миколаївської області. Справа № 481/552/15-к.
8. Архів Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ. Справа № 5-725км12; справа № 5-440км13.
9. Архів Апеляційного суду Херсонської області. Справа № 11/2190/1299/2012; архів Апеляційного суду Вінницької області. Справа № 128/297/15-к.
10. Архів Апеляційного суду Дніпропетровської області. Справа № 11-10487/11; архів Апеляційного суду Львівської області. Справа № 11-108/12.
11. Архів Софіївського районного суду Дніпропетровської області. Справа № 193/1815/14-к.
12. Архів Апеляційного суду Вінницької області. Справа № 128/297/15-к; архів Апеляційного суду Черкаської області. Справа № 705/2687/15-к.
13. Архів Апеляційного суду Київської області. Справа № 356/241/15-к.
14. Архів Голосіївського районного суду м. Києва. Справа № 752/6241/15-к; архів Токмацького районного суду Запорізької області. Справа № 328/4205/14-к.
15. Архів Святошинського районного суду м. Києва. Справа № 759/13074/15-к.
16. Архів Апеляційного суду Херсонської області. Справа № 11а-843/09.
17. Архів Острозького районного суду Рівненської області. Справа № 1713/1328/12.
18. Архів Апеляційного суду Львівської області. Справа № 461/4877/15-к.
19. Архів Апеляційного суду Львівської області. Справа № 461/9000/13-к.
20. Архів Апеляційного суду Миколаївської області. Справа № 1490/3208/12.
21. Архів Апеляційного суду Херсонської області. Справа № 654/84/15-к.
22. Архів Личаківського районного суду м. Львова. Справа № 1/463/5/14.
23. Архів Дубенського міськрайонного суду Рівненської області. Справа № 1705/3398/2012.

Горох О. Проблеми судової практики звільнення від покарання за тяжкою хворобою.

У статті досліджено проблеми звільнення від покарання за тяжкою хворобою (ч. 2 ст. 84 КК України). На підставі вивчення судової практики висвітлені теоретичні та прикладні проблеми застосування цього виду звільнення від покарання.

Ключові слова: звільнення від покарання; звільнення від відбування покарання; звільнення від покарання за тяжкою хворобою; звільнення від відбування покарання за тяжкою хворобою.

Горох А. Проблемы судебной практики освобождения от наказания в связи с тяжким заболеванием.

В статье исследованы проблемы освобождения от наказания в связи с тяжким заболеванием (ч. 2 ст. 84 УК Украины). На основании изучения судебной практики освещены теоретические и прикладные проблемы применения этого вида освобождения от наказания.

Ключевые слова: освобождение от наказания; освобождение от отбывания наказания; освобождение от наказания в связи с тяжким заболеванием; освобождение от отбывания наказания в связи с тяжким заболеванием.

Horokh O. Problems of jurisprudence of release from punishment in connection with a heavy disease.

The article investigates problems of release from punishment in connection with a heavy disease (part 2 of Art. 84 of Criminal code). On the basis of studying of court practice theoretical and applied problems of application of this type of release from punishment are covered.

Keywords: release from punishment; release from punishment serving; release from punishment in connection with a heavy disease; release from serving of punishment in connection with a heavy disease.